

Denana Buturović

O LIRSKIM NARODNIM PJESMAMA U ŽEPI

Selo Žepa u istočnoj Bosni, — sa područnim selima: Slap, Pripećak, Ribioći, Vrtar, Stop, Vrelo, Ljubomišlje, Laze, Mandre, Mislovo, Borovac, Čavčići, Krnjići i Purtići, — predstavlja administrativnu, a u izvjesnom smislu i geografsku cjelinu. Za svu ovu oblast upotrebljava se naziv Žepa. Žepa je od gradskog naselja Rogatice udaljena 38 kilometara u pravcu istok-sjeveroistok. Osim sela Mandre, u kome žive uz srpske samo dvije muslimanske porodice, i sela Mislova naseljenog srpskim rodovima, sva ostala sela u ovoj oblasti naseljena su isključivo muslimanskim stanovništvom.

Život i kulturu muslimanskog stanovništva u oblasti Žepe ispitivale su u više navrata ekipe Etnološkog odjeljenja Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u periodu od 1961. do 1963. godine. Ovim ispitivanjima obuhvaćeno je porijeklo stanovništva, narodna privreda, arhitektura, nošnja, tekstilna tehnologija, narodni običaji, vjerovanja, narodna medicina, narodna poezija i proza, društvene igre, muzička tradicija i narodni govor. Konačni rezultati istraživanja gotovo svih vidova materijalne i duhovne kulture objavljeni su, s malim izuzetkom, u posebnoj monografiji u Glasniku Zemaljskog muzeja, Etnologija, godina 1964, (ns. sv. XIX).

U okviru monografije o Žepi objavljen je i rad o epskoj narodnoj tradiciji, a ovim prilogom obuhvaćene su lirske i tzv. lirsko-epske narodne pjesme, te su na taj način upotpunjena istraživanja poetskog narodnog stvaralaštva ovog područja. U uvodu pomenu-tog rada o epskoj tradiciji, čiji sam autor takođe bila, već sam naglasila da su ispitivanja poetskog narodnog stvaralaštva vršena u dva navrata: 1961. i 1962. godine. Uz epske pjesme, koje su u toku mojih terenskih istraživanja u Žepi bile u centru moje pažnje, zabilježila sam i 255 tekstova pjesama lirskog karaktera, a o kojima želim da govorim u ovom radu.

Kao što u dosadašnjoj dostupnoj literaturi o narodnim pjesmama nisam naišla na podatke koji bi upućivali na ranije vršena ispitivanja epike, tako isto nisam naišla na podatke o tome da su ranije vršena sistematska ispitivanja lirske tradicije ovoga kraja. Kazivači, pjevači i guslari epskih pjesama Žepe prenose sedamdesetih godina našega vijeka pjesme koje su naučili u mladosti od tada poznatih guslara, pa na taj način epsku tradiciju ovoga područja, u stvari, možemo da pratimo sve do kraja XIX vijeka. Kontinuitet tekstova pjesama lirskog karaktera nije tako evidentan. Međutim, etnomuzikološkim istraživanjima je utvrđeno da se ne

bi moglo kazati da su svi oblici žepačke muzičke tradicije jednako stari, zapravo se među njima nazire više slojeva, različitih po vremenu i porijeklu.¹ Među pjesmama lirskog karaktera koje sam zabilježila u Žepi znatan je broj fragmentarno zabilježenih, iako sam uporno nastojala da pronađem najbolje kazivače. Pojava fragmentarnih tekstova u okviru istraživanja koja obavljamo ne znači i njihovu manju vrijednost. Naime, i fragmentarni dijelovi određenih pjesama značajni su za etnološko-folkloristička, pa i književno-historiografska istraživanja.

Posebni, lokalni uslovi života uticali su na sačuvanu lirsku narodnu tradiciju; istakla bih promijenjenu funkciju određenih tekstova lirskih pjesama, i kao posljedicu očuvanost u fragmentu, s jedne strane, uz čuvanje nekih dužih oblika ljubavne poezije, sa druge strane. Iako sevdalinci ne bi bilo mjesto u ovoj seoskoj sredini, ona je tu na izvjestan način prisutna. Za gotovo sve zabilježene sevdalinke (»Beg-Emina ne prodaji vina«, »Znaš li draga kad si moja bila«, »Bejturane, bog t' ubio grane«, »Banjalučko ravno polje«) poznato je da ih je u Žepu donio kafedžija Zećir Jakubović, iz Pljevalja, koji od 1922. godine živi u ovom kraju. Ovo ističem više kao konstataciju koja je u izvjesnoj oprečnosti objavljenim rezultatima ispitivanja muzičke narodne tradicije. Konstatovano je, naime, u okviru ovih istraživanja, da ovdje nije ostavila naročitog traga ni malovaroška tradicija, koja inače lako prodire, posebno među Muslimane.² Ipak je činjenica da su doseljenici sa sobom donosili nove tekstove pjesama. Tako su u Žepu došle i mnoge druge pjesme kojima ne znamo prenosioca po imenu. Pjesma »Deram škripi, ko je na bunaru« u nekoliko je navrata zabilježena kao »Džerdan škripi, ko je na bunaru«, što nesumnjivo govori o tome da je ta pjesma donesena u Žepu. Opštijim napomenama treba dodati da je *distih* i ovdje, kao i po ostalim krajevima Bosne i Hercegovine postao veoma popularan, da će ga slučajni slušalac najčešće čuti, ali nikako ne znači da je njegova pojava zamjena za izgubljene tekstove ili one tekstove čije je gubljenje u toku.

Sve zabilježene pjesme nisu jednako omiljene među Žepljanima niti se jednako često pjevaju. Kada imamo u vidu cjelokupan repertoar pjesama lirskog karaktera žepskih pjevača i prenosioca ove vrste poetskog narodnog stvaralaštva, onda u njemu uočavamo određene grupe, određene cjeline koje kao takve egzistiraju do naših dana na ovom terenu. Pojedini kazivači Žepe su poznati kao najbolji poznavaoци određenih grupa pjesama. Tako su Emina Karić i Zibija Omanović najpoznatije pjevačice ljubavnih pjesama baladnog sadržaja, Zejko Šitkovac najbolji kazivač »kopačkih« pjesama, a Bećir Kulovac šaljivih.

Kao i u ostalim ispitivanim krajevima u Bosni i Hercegovini i ovdje je *grupa ljubavnih pjesama* najmnogobrojnija, pa i najveći broj sakupljenih tekstova pripada ovoj grupi. Zastupljene su raznovrsne pjesme ove grupe, i po obliku i po sadržaju, počevši od distiha do balada. Pjevaju ih udate žene i oženjeni muškarci, kao i djevojke i mladići, a najviše ih je zabilježeno od starijih žena i

djevojaka. Upoređene sa poznatim publikovanim varijantama, pjesme ove grupe su i po izražajnim mogućnostima kazivača i po dostignutoj formi uspjelije i cjelovitije nego one druge grupe pjesama koje se pjevaju u Žepi i koje su u velikom broju okrnjene, kada ih uporedimo sa odgovarajućim poznatim varijantama. Pojedini žepski kazivači i pjevači lirskih pjesama (Emina Karić, Zibija Omanović, Bjelka Omanović) posjeduju istinski poetski izraz.

*A moj dragi, nizijo dukata,
što se u te uzda djevojaka,
ne može im ni po dukat doći,
meni samoj nizija dukata.*

(Bjelka Omanović)

Ako se osvrnemo na sadržaje kraćih ljubavnih pjesama sa ova- ga terena, onda su to sadržaji poznati iz mnogih ljubavnih pjesa- ma koje se pjevaju u Bosni i Hercegovini i van njenih granica: ljubav iskazana u vidu ispovijesti, kao što je pričanje sna dra- gom, sna u koji su utkane najintimnije djevojačke želje. Drugi put su to pjesme koje govore o ispovijesti u vidu ljubavne kletve (Čula jesam đe se dragi ženi, /nek se ženi željela ga majka,/). U pjesmi je iznesen razgovor djevojke sa rijekom koja treba da odnese po- ruku dragom, razgovor djevojke sa jabukom, u kome jedna drugoj ispovijedaju sličnu sudbinu: jabuka se tuži što je svako bere kada ona nije za svakoga, a djevojka ne želi da se uda ni za prosca iz Stambola, kome je otac daje, ni za onog iz Sarajeva, kako bi žel- jela njena majka, nego bi htjela za svoga komšiju³. Pjesma go- vori o djevojkama koje su išle po savjet iskusnim ženama da im kažu »od pomame bilje« (»Podigle se Novanke djevojke,/ Podigle se u Novome Zejni«), koje će im pomoći da pridobiju voljenog muš- karca.

Kraće ljubavne pjesme su popularne u Žepi. Tendencija saže- tog izražavanja je naročito očita kod mlade generacije:

*Neću ga ja moliti
nije jedan u boga,
imam i ja drugoga.*

Tako je oblik distiha postao veoma popularan i pogodan za iz- ražavanje ljubavnih osjećaja:

*Moj dragane, da što bude tebi,
za godinu zapjevala ne bi.
Usta tvoja i moja, golube,
jes' gre' ota da se ne poljube.*

Sa druge strane, sačuvani su i zabilježeni u Žepi tekstovi du- žih ljubavnih pjesama. Tako je kod starije generacije još uvijek u sjećanju pjesma »Pobratimstvo između momka i djevojke«. Još 1893. godine varijantu ove pjesme zabilježio je Kuba u Petrovcu⁴, a 1898. Hangi u Krajini⁵. Zapis varijante ove pjesme imamo iz

1893. godine i u zbirci Ivana Zovka⁶, ali u skraćenom obliku u odnosu na pomenute potpunije tekstove. Tekst blizak žepskoj varijanti imamo i u rukopisnoj zbirci Safet-bega Bašagića Redžepašića⁷, a i u rukopisnoj zbirci Husage Čišića iz Mostara⁸. U novije vrijeme varijantu ove pjesme zabilježio je Miodrag Vasiljević kod Srba u Sandžaku (Bijelo Polje)⁹. Ova pjesma dijaloškog oblika, u kojoj djevojka bratimi tuđina da bi je preveo preko Romanije a da je pri tome ne oblubi, svojim vedrim završetkom predstavlja uspjelu romansu, a njen tekst, kako je zabilježen u Žepi, odgovara po sadržaju poznatim kompletnim tekstovima ove pjesme.

Među duže ljubavne pjesme zabilježene u Žepi spadaju i *balade* koje, kao vrsta ljubavnih pjesama, zauzimaju, svakako, posebno mjesto u repertoaru lirskih pjesama žepskih kazivača. Nekada su se one, po kazivanju Žepljaka, još više pjevale, i to u kolu, uz šargiju, na sijelu i prilikom svadbi uz tepsiju. Međutim, danas one u tim prilikama nisu tako česte, pa je nesumnjiva tendencija njihovog iščezavanja. Među zabilježenim baladama ističe se po jedinstvenom sadržaju *pjesma o mladom Huseinu*, koji boluje devet godina, a isprošena Emina mu poručuje ili da je vodi ili da je drugom poklanja. Bolesni Husein je poklanja svom najbližem komšiji Aliji. Kada Alijini svatovi vode Eminu pokraj Huseinovih dvora, pjesnik daje sažeto u tri stiha tragičan kraj njihove ljubavi:

— *Selam alejk, sunce iza gore!*
 — *Alejk selam, mjesečino sjajna!*
Izustili, pa duše pustili.

Tu spadaju i dvije varijante pjesme *o udaji sestre Vetvića*, odnosno Vidrića (kazivačica jedne je Emina Karić, a druge Zibija Omanović), koju su braća dala »nadaleko«. Na putu prema mladim novim dvorima svatove i mladu uhvatilo nevrjeme, tako da se sledio i duvak na djevojci. Dok su svatove, po jednoj varijanti, smjestili u tople odaje, nju su uveli u hladnu, a po drugoj, »sve svatove u vruće hamame, / a nevjestu na gornje čardake«. Obilazi je nova fimilija, ali bez one topline na koju je naučila u rodnom domu. Ne pitaju je da li je ozebla, — nego se zaove čude njenoj dugačkoj kosi, svekrva kosi i pameti, a samo je, po prvoj varijanti, njen dragi pita: »Mejro, dušo, jesi li ozebla?«. I samo što mu odgovori: »Jesam, dušo, srce će mi pući!«, već je dušu ispustila. Po drugoj varijanti, svekar »gleda« koliko je pametna, djever je pita za djevojke, zaovica razgleda njene vezene košulje. A samo jetrvica sa sinom u naramku, nagovara dijete da upita: »Mila strina, jesi li mi ozebla?«. Ona odgovara: »Jesam, sine, i srce mi znade« i moli svoju jetrvicu da joj dohvati papir i pero da javi braći da joj ne dolaze u pohode jer će im ona »svijet mijenjati«. Ova posljednja varijanta je veoma bliska pjesmi koju je Petranović zabilježio u Bosni¹⁰, kao i varijanti zabilježenoj u novije vrijeme u Jablanici kod muslimanskog stanovništva¹¹.

U pjesmi »*Bida subašina i ljuba Filduz-kapetana*« sažeto je data životna tragedija Filduzove ljube, a i slika porodice u kojoj

je dozvoljena bigamija. Filduz kapetan je u Travniku izgubio jagluk i u njemu hiljadu dukata. I jagluk i dukate našla je Bida subašina. Kada je to saznala kapetanovica, ona piše Bidi:

»O, Boga ti, Bido subašina,
pošlji meni od zlata jagluka,
na poklon ti hiljada dukata.«

Otpisuje Bida subašina:

»O, Boga mi, kapetanovice,
jagluk ću ti u ruho don'jeti,
a dukata po bijelu vratu.«

Puče srce kapetanovici.

(kazivala Emina Karić)

U poznatim varijantama ove pjesme: Begzi Imzaginoj (varijanta iz Hercegovine¹²), odnosno Begzi Hamzagića (varijanta iz Sarajeva¹³), pismeno se obraća sam Prijedor kapetan (Pridor kapetan) i od nje traži da mu povrati vezeni jagluk koji je on izgubio, a ona pronašla. Po pjesmi iz Hercegovine Begza odgovara:

»Srce dušo, Pr'jedor kapetane,
jagluk ću ti u ruho don'jeti;
a dukate pod bijelim vratom.«

— dok po pjesmi iz Sarajeva Begza otpisuje kapetanu:

»Jagluk ću ti donijeti u sanduku.«

U pjesmi »Smrt Ahmetove ljube« prikazana je ratnička porodica u kojoj je otac starješina svojim sinovima, kako u porodici tako i u vojsci. On je nemilosrdan prema molbama žene svoga tek oženjenog sina Ahmeta, koja ga moli da joj ne vodi muža u boj. A kada Ahmet gine, otac odlučuje, još u samoj borbi, da Ahmetova ljuba pripadne drugome, neoženjenom sinu, iako to nije, sudeći po opštoj atmosferi (dvojica sinova odbijaju da se ožene snahom, a tek treći pristaje), čest slučaj. Pa i mlada Ahmetova udovica više voli da umre:

Prije mene zemljica ljubila
nego bijela Omerova usta.

(kazivala Zibija Omanović)

Balada »Osta mlada udovica Alibegovica« obrađuje jedan poznati i stari motiv iz književnosti: motiv o sinu osvetniku, ubici svoje majke. Mlada Alibegovica ostala je veoma rano udovica sa sinom Idrizom i kćerkom Fatom. Pretvarajući se da je bolesna, Alibegovica šalje svoga sina Idriza u goru po vodu. Sestra ga opominje da obuče bojno odijelo i da ponese pušku. I zaista, sestrina opomena se pokazala kao dobrodošla, jer na izvoru u gori Idriza dočekuje Mujo (koga je Alibegovica poslala — to pjesma izričito ne kaže, ali se to da zaključiti iz njenog sadržaja) i pokušava da ga ubije. Međutim, Idriz kao bolji strijelac ubija Muju. Pjesma ima jedan veoma svirep završetak: Idriz vadi Mujove oči i stavlja ih u bardak

sa vodom koju nosi svojoj majci. Kada je predao vodu majci, rekao joj je da je procijedi. Pošto je Alibegovića našla u vodi Mujove oči, Idriz je uzeo nož i zaklao je¹⁴. (Pjesmu je kazivala Vilić Sida iz Slapa, 70. godina.) U Žepi smo u dvije varijante zabilježili baladu »*Ibrahimbeg ostavlja svoju djecu bratu Aliji*«, koja je inače poznata u Bosni i Hercegovini, a i van njenih granica¹⁵. Varijanta iz Žepe sa potpunijim tekstom, u odnosu na varijantu sa uproštenijim sadržajem, gotovo u potpunosti odgovara sevdalinci »Sunce bi sjalo«¹⁶.

Stih kojim su ove balade kazivane uglavnom je deseterac, usljed lošeg kazivanja ponekad okrnjen i zamijenjen dvanaestercem.

Među zabilježenim baladama u osmercu ističe se balada »*Što se ono Sava muti*«. Kao veoma blisku varijantu zabilježio ju je još Zovko kod hrvatskog stanovništva u Bosni¹⁷, a prema podacima iz Folklornog arhiva Zemaljskog muzeja (u daljem tekstu: FAZM) pjeva se i u Čajniču¹⁸ i kod Muslimana u Pljevljima¹⁹ i kod Srba u Užicu²⁰. U ovoj baladi je veoma poetično i simbolično iskazana životna tragedija jedne mlade djevojke.

U osmercu je zabilježena i poznata porodična pjesma »*Igrali se konji vrani*«. FAZM potvrđuje veliki broj varijanti ove pjesme u Bosni i Hercegovini kako kod Muslimana tako i kod Srba i Hrvata: u Travniku i u njegovoj okolini²¹, u Čajniču²², Livnu²³, okolini Srebrenice²⁴, Sarajeva²⁵, Maglaja²⁶, Visokog²⁷, Kalinovika²⁸, Višegrada²⁹, Mostara³⁰, Gacka³¹, Stoca³², pa i Pljevalja³³. M. Vasiljević je varijantu ove pjesme zabilježio kod Srba u Novom Pazaru i svrstao je u ljubavne (porodične) pjesme³⁴. Tekst pjesme zabilježen u Žepi u potpunosti odgovara varijanti koju je zabilježio Vuk³⁵.

Omiljene balade mlađe generacije u Žepi su razne varijante na temu smrti Omera i Merime. Dvije varijante pjesme »Mujo i Ajkuna« po sadržaju su veoma bliske našim klasičnim pjesmama o smrti Omera i Merime. Ali, dok Omer iz naše klasične pjesme govori nevoljenoj Fatimi, koju mu je protiv njegove volje dovela njegova majka:

*Oj boga ti, žalostna devojko,
ne pust' glasa do bijela dana,
nek' se moja naveseli majka
i sestrice kola naigraju
i u kolu pesme napevaju*³⁶

dotle mladi Mujo u pjesmi iz Žepe govori »iz mahale« Fati:

*O, boga ti, iz mahale Fato,
selam ćeš mi majci ponijeti,
dušica joj raja ne vidjela,
ko i moja — Ajkune djevojke.*

U drugoj varijanti iz Žepe po nevoljenoj dragoj Mujo poručuje: »Selam ćeš mi mojoj nemateri!«, a i djevojka koja je Muju protiv njegove volje dovedena osuđuje postupak Mujove majke:

*Bog t' ubio Mujagina majko,
što ga ženi nemilom djevojkom.*

Pjesma o Salku i njegovoj ljubavi, zabilježena u Žepi, poznata je i u Sarajevu³⁷. (Mladić i djevojka koji ne mogu da žive jedno bez drugoga odlučuju se na smrt. Salko prvo ubija svoju dragu, pa onda sebe.) Kazivačica ove pjesme je Bjelka Omanović.

U Žepi je zabilježena u dvije varijante porodična pjesma »*Njemkinja Fata*« (kazivačica jedne je Vilić Šida, a druge Zibija Omanović). U FAZIM nalazimo varijante ove pjesme iz Livna³⁸ i Prozora³⁹, od kojih se pjesma iz Žepe razlikuje u neznatnim detaljima⁴⁰.

Ove duže ljubavne pjesme iz Žepe, koje su po svom sadržaju najčešće najbliže baladama, posmatrane u relativno tekstovno oskudnom repertoaru žepskih lirskih pjesama — pojava su vrijedna pažnje.

Pjesme prigodnog karaktera čine drugu zasebnu cjelinu žepskih lirskih pjesama. Među ovim pjesmama (pjesme o radu i uz rad, svatovske i uspavanke) mnogo je više takvih koje smo zabilježili fragmentarno (u poređenju sa punim, cjelovitim tekstovima poznatih varijanti) nego što je to slučaj sa pjesmama koje ulaze u grupu ljubavnih pjesama. Zabilježeni tekstovi ovih pjesama, bilo da su cjeloviti ili fragmentarni, prezentiraju nam jasno savremeno stanje, koje nam dozvoljava značajnije konstatacije. Pjesme o radu i uz rad koje se pjevaju u Žepi nisu prave radne pjesme. A osobito je upadno, i kao pojava donekle kontradiktorno, da se okrnjeni, fragmentarni tekstovi mnogih balada, ljubavnih i svatovskih pjesama u Žepi pjevaju kao kopačke pjesme uz »kopačku kajdu«.

Pjesme o radu i uz rad — sačinjavaju, u stvari, pjesme sadržajem vezane za žetvu, kosidbu, prelo, češljanje vune, pjesme u kojima je istaknut zajednički rad — moba i pjesme koje se pjevaju uz kopianje. Pjesme vezane za žetvu, kosidbu i mobu pjevaju i mladići i djevojke, kao i udate žene i oženjeni muškarci. Prelske pjesme, kao i one koje se pjevaju uz češljanje vune, pjevaju uglavnom djevojke i žene, a pjesme uz kopianje pjevaju isključivo muškarci.

Žetelačke pjesme, pjesme koje se pjevaju uz kosidbu, kao i one u kojima se spominje prelo, uglavnom su u Bosni i Hercegovini opštepoznate pjesme za tu priliku (»Volim biti šenica u klasu«, »Žetvu žela za gorom djevojka«, »Ječam žele podžepke djevojke«, »Kosac kosi među goricama /djevojka mu nosi vodu među ručicama. . . , »Pred'te, prelje, ne gledajte na me, /men' se ruho na tri strane kupi/ . . .«). Mnoge od ovih pjesama su poznate i van granica Bosne i Hercegovine i nesumnjivo su naknadno unesene u Žepu u doticaju sa susjednim srbijanskim stanovništvom (bilo da su ih unijeli pojedinci dolazeći sa splavarenja, bilo prilikom povratka sa rada iz Srbije ili iz vojske, a nije isključena ni mogućnost njihovog preuzimanja putem radija poslije drugog svjetskog

rata). Na taj način možemo da objasnimo pojavu nekih ovdje zabilježenih tekstova, kao što je poznata srbijanska pjesma »Pošla cura na sijelo/ izgubila vreteno«.

Kao primjer pjesme u kojoj je uočljiv poetski izraz žepskog kazivača navešćemo pjesmu koja se u Žepi pjeva uz žetvu i zabilježena je u četiri varijante:

I varijanta

*Žanji mobo, žanji kraju
na kraju je dobro,
na kraju je kruška i jabuka*

(Muša Torlak)

II varijanta

*Mobu mobi aga Hasanaga
Mobu mobi, a mobi se moli:
— Žanji mobo, na kraju je
dobro,
na kraju je voda i jabuka,
na kraju je voda i jabuka,
na kraju je momak i djevojka.*

(Emina Karić)

III varijanta

*Dobra moba u zla gospodara,
ne da sjesti, ne da hljeba jesti.
Kraju mobo u kraju je voda,
u kraju je kruška i jabuka.
Ko je žedan neka vode pije,
ko je gladan nek' jabuke ije.*

(Paša Kulovac)

IV varijanta

*Prioni mobo za hlada,
pala je hora od rada.
Duga dana u zla gospodara,
ne da šjesti, ne da hljeba jesti,
ne da stati, ne da pogledati.*

(Paša Kulovac)

(Varijanta pod brojem I odgovara varijanti pod brojem II, s tim što je u prvoj varijanti iza prvog članka ubačen jedan novi članak stiha i time, u stvari, iskvaren stih.)

Pjesme koje se pjevaju uz kopanje različitog su sadržaja. Ova pojava nije neka izrazita specifičnost žepske lirske poezije, ali je, svakako, pojava koju treba istaći. Zanimljivo je da se prilikom kopanja pjevaju svatovske pjesme, koje su kao svatovske pjesme poznate i rasprostranjene u Bosni i Hercegovini kako kod Muslimana tako i kod Srba i Hrvata.⁴¹

*Soko leti preko Sarajeva,
pjevala bi, al' ne mogu sama,
jer je mene zaboljela glava.
Soko leti preko Sarajeva
i pronese pod krilom djevojku,*

ili ova pjesma, od koje su zabilježena samo četiri stiha:

*Za neven, za goru sunce zađe,
zmaj proleće s mora na Dunavo,
i pronese pod krilom djevojku,
pod drugim ruho djevojačko⁴².*

Uz kovanje se pjeva i varijanta u Bosni i Hercegovini poznate ljubavne (porodične) pjesme: »Dvije seje brata ne imale,/ pa ga viju od bijele svile.«⁴³

U Žepi se uz kovanje pjevaju i ovi stihovi:

*Djevojka je bošču prodavala.
Kol'ko daju za bošču djevojci?
Djevojka je tuče prodavala.
Šta će dati za tuče djevojci?
Djevojka je mače prodavala,
što će dati za mače djevojci?*

(Česko Avdo)

Kao tekst koji se pjeva uz kovanje u Žepi, zabilježili smo i varijantu Vulkove pjesme »Prosjačka kletva«.⁴⁴

*Podijeli djevojko,
dodijeli đavole,
jali paru, jal' dinar,
jal' jabuku iz njedar.
Ako imaš pa ne daš,
ja ti bio goso,
u džepu te noso,
ruse kose mrsio,
belo lice ljubio,
crne oči mutio,
u zoru te budio.*

(Sulejman Brkić, 1921. god.)

Pjesme uz kovanje su danas u Žepi, uglavnom, kratke pjesme, ponekad sadrže samo jedan stih, koji se ponovi više puta:

»Sjajan mjesec stao na oblaku.«

Tako se i poznata varijanta »Pod Budimom ovce plandovale«⁴⁵ najčešće pjeva u Žepi uz kovanje kao: Pod Budimom ovce plandovle,/ plandujući Budim potkopale, ili: Otište se stijena sa Budima,/ pod Budimom ovce plandovale.

Zaustavljajući se posebno na ovoj grupi pjesama koje se u Žepi pjevaju uz kovanje, potrebno je naglasiti i to da je o ovakvim i sličnim lirskim pjesmama, — koje su počele da se pjevaju u određenim prigodama, iako im to po njihovoj prvobitnoj funkciji nije mjesto, — već primijećeno da to nisu melodije koje svojim ritmom određuju ritam pokreta, »već su to pjesme kojima je zadatak da zabave, da stvore i održe vedro raspoloženje, da razbiju monotoniiju rada, da zametnu ašilkovanje. . .«⁴⁶. Uz to, pjevanje svatovskih pjesama uz kovanje u Žepi možemo da tumačimo na ovaj način: gubljenjem pojedinih elemenata svadbenih običaja — svadbeni običaji su se pojednostavili, pa su se lijepe svatovske pjesme počele pjevati drugom prilikom, uz kovanje⁴⁷.

Svatovske pjesme nisu mnogobrojne kod Muslimana uopšte, pa ni u Žepi. O svadbi su se mnogo pjevale pjesme koje su po sadržaju bliske romansama i baladama, kao i sve ljubavne pjesme uopšte. (Pjevale su ih i žene i muškarci.) Prave svatovske pjesme, vezane za obred, još se uvijek pjevaju, ali novije pjesme prigodno improvizovane sve ih više istiskuju. To je posljedica gubljenja svatovskih običaja, pa otuda i pojava o kojoj smo već govorili: pjevanje svatovskih pjesama uz posao kakav je kopanje. Prave svatovske pjesme danas se u Žepi pjevaju uglavnom u mladinoj i mladoženjinoj kući, gdje se ujedno obavlja i odgovarajući običajni ceremonijal. Tako se prava svatovska ljubavna pjesma »Gorom idu kićeni svatovi/ gorica im lišćem progovara« ovdje pjeva u mladinskom domu. Inače se u nekim krajevima Bosne i Hercegovine pjevala putem kada su svatovi išli po djevojku. Pjesma je rasprostranjena širom Bosne i Hercegovine, poznata kako kod Muslimana tako i kod Srba i Hrvata⁴⁸. U Žepi ona ima i posebnu deseteračku varijantu bez uobičajenog početka i završetka:

*O svatovi, sivi sokolovi,
kud idete, kud konje morite,
umrla je prošena djevojka.*

Na umoru majci govorila:

*— Dobro, majko, svate dočekajte,
svakom svatu po boščaluk podaj,
mom draganu vezenu maramu.
nek pogleda sunca i mjeseca,
mene nikad pogledati neće. —*

(Torlak Fatima)

Mladoženjina kuća je mjesto i prilika u kojoj su se najbolje očuvale prave svatovske pjesme, jer je za nju vezano i najviše svadbениh običaja. Redovno se u ovoj prilici pjeva osmeračka pjesma »Redom po redom jasenje«⁴⁹ opštepoznata u Bosni i Hercegovini, a prilikom krnjenja pjevaju se također poznate pjesme: »Zlatni topi u grad udariše«⁵⁰ i »Čuj, djevojko, pod puli duvakom«.

Pa ipak, novije pjesme, prigodno improvizovane, uzimaju u Žepi sve više maha i u mladinoj i u mladoženjinoj kući. Kontaminiranjem dijelova raznih svatovskih pjesama stvaraju se nove varijante. Tako kada svatovi dovode djevojku momačkoj kući, djevojke pjevaju:

*Dobro došli, kićeni svatovi,
čije li ste dvore poharali,
čiju li ste majku rasplakali?
Jeste li se mladi umorili,
jeste l' svoje konje poznojili?*

ili:

*Vidi, seko, velikijeh jada,
danas cura, a večeras mlada.*

Pjesme koje se u Žepi pjevaju na putu od mladine do mladoženjine kuće uglavnom su prigodno improvizovane i nastale kontaminiranjem raznih ljubavnih pjesama sa svatovskim pjesmama opštepoznatim u Bosni i Hercegovini. Tu dolaze pjesme sa početkom koji je u Bosni i Hercegovini rasprostranjen, a koji nije uvijek vezan za svatovske pjesme⁵¹:

Šjajna zvijezdo, đe si sinoć šjala?

U jednoj se varijanti odgovara:

Ja sam šjala niže Beograda,

i produžuje:

*Mogu l' stići đe sam naumila?
na Zagorje, pred Čengića dvore.*

(Bećir Kulovac, 1904. god.)

Nastavak druge varijante je:

*Čuj, dragane, odoh za drugoga,
za drugoga, za jarana tvoga.
Pjevaj, draga, te me razgovaraj.
U mome ga dvoru zapjevala,
u mom dvoru, na mom bijelu krilu.
Na mom krilu šećer kahvu pila,
kahvu pila sa mnom govorila.*

(Ramić Juso)

Zabilježeni su i sasvim novi tekstovi pjesama koje se u Žepi pjevaju na putu od mladine do mladoženjine kuće, a koji, također, imaju karakter prigodno improvizovanih tekstova (oblik u kome smo ih zabilježili čak nije ni metrički dotjeran):

*Gorom idu kićeni svatovi,
gorom idu i pjevaju.
Gora njima ne govori,
majka šćeri 'vako zbori:
— Što me, šćeri, ti ne pita,
već ti ode brez mog znanja.
Šćeri moja, što m' ne pita,
tebe majka mladu kune.
Ti se mlada meni ne povračaj,
kad me nećeš ti da pitaš.*

(Zajko Šitkovac)

*Šjaj mjeseče, i do sad si sjao,
pa ti nije zabadava bilo.
Majka šćerku mladu proklinjala
što se luda udavala.
Kud će mlada od šesnes' godina,
jer to valja vijek vjekovati,
jer sad valja muža poštovati.
Kako ćeš ti, luda, mlada, muža poštovati.*

U ovolikoj mjeri zastupljen prigodno improvizovani tekst u svatovskim pjesmama otežava svrstavanje žepkih svatovskih pjesama prema određenom redoslijedu pjevanja u toku čitavog svadbenog ceremonijala⁵².

U krug prigodnih pjesama ubrojali bismo i *uspavanke*, kojih smo u Žepi zabilježili svega osam. Zabilježene uspavanke koje se u Žepi najčešće pjevaju u stvari su već formirani tekstovi uspavanki poznati u Bosni i Hercegovini⁵³. Iako tekstovi ovih pjesama nisu uvijek najbolje kazivani (broj slogova u stihovima je nejednak), u poetskom izrazu oni nose vidan pečat određenog žepskog kazivača:

*Ljulju, ljulju, beša,
puna mi te beša,
dogodine i punija bila,
tvoja majka veselija bila,
tvoja majka sa tvojijem babom.
Vesele ti godine brojala,
vesele ti košulje rezala.
Tvoja beša na moru kovana,
kovale je do tri kujundžije,
jedan kuje, drugi pozlaćuje,
treći meće šiku na bešiku,
a četvrti od zlata jabuku.
Merdevinci crveni hakijci,
mala vrata od suvoga zlata.
Sljeme diže, šarvanima niže,
čijem će se Vesna zabavljati.*

(Emina Karić)

Zanimljivo je da tekstovi uspavanki koje su zabilježene u Žepi pokazuju da su to ne samo pjesme za uspavlivanje nego i pjesme za zabavljanje:

*Tvoja beša na moru kovata,
kovale je do tri kujundžije,
jedan kuje, drugi pozlaćuje,
treći meće šiku na bešiku.
U Travniku travom naložena,
u Saraj'vu čohom prekrivena,
pa se onda na telal turila.
Trefio se daidža,
Osmanu je kupio,
pa na peškeš poslao.*

(Imamović Hasiba)

Dok su prvih sedam stihova navedene pjesme s pjevanjem sa namjerom da uspavaju, tri posljednja, svojom živošću, imaju nesumnjivo drugi cilj, a taj je da privuku dječiju pažnju i da zabave. Takvi su i posljednji stihovi pjesme koju ćemo navesti:

Ljulju, ljulju, ljuljuška,
 prina* moru kruška,
 đeno naša tetka
 kolačiće pljeska,
 na bukovu lišću.
 Lišće se provali,
 a tetka pomami,
 svu djecu podavi,
 samo mene ostavi.
 samo meni ostavi.

(Kulovac Fatima, 50. god.)

Zanimljiva pojava u žepskim uspavankama jeste i to da one nikada nemaju završetak: La-ilahe illah-lah, inače veoma čest kod Muslimana u Bosni i Hercegovini.

Ljudi iz Žepe imaju smisla za šalu i vrlo rado pjevaju šaljive pjesme. Njihovi kazivači su, uglavnom, stariji muškarci i starije žene. Šala u ovim pjesmama je zdrava i vedra, bez zajedljivosti i uvrede. Muškarci pjevaju i pjesme lascivnog karaktera, ali ih meni nisu htjeli da kazuju. Šaljive pjesme zabilježene u Žepi, posmatrane u odnosu na šaljive pjesme ostalih krajeva Bosne i Hercegovine, kako kod Muslimana tako i kod Srba i Hrvata, imaju opštiji karakter. Takve su pjesme u kojima se ismijava ljudska sujeta: starac želi da bude mlad: »Star se dedo pomamio, / bijelu bradu obričio. . .«, starica želi, također, da sakrije svoje godine: »Pošla baba uz planinu, pa na vrata čobaninu.«

Pjevači šaljivih pjesama veoma rado pjevaju rugalice na račun svekrve ili snahe. Vrlo su česte pjesme u kojima se zet tuži punici na njenu kćerku, a svoju ženu:

Šaren tvica tkivo tkala
 u šumici na grančici.
 Otud ide novi zete,
 novi zete sijasete.

»O, punice, mila majko,
 velik si mi đavo dala,
 preko kuće preskakuje,
 a u sobu zaviruje.«

Kad opazi malo stana:
 »Kako su ono nakarade?«

Kad opazi zapinjaču:
 »Šta je ono pri duvaru?«

Kad opazi kolature:
 »Šta je ono gori doli?«

Kad opazi tanke nite:
 »Šta je ono ciju miju?«

Kad opazi tanak čunak:

* prema

»Šta je ono tamo vamo?«
 Kad opazi staro pseto:
 »Hajd u kuću, stari dedo!«

(Bećir Kulovac)

Lisičica putem kasa,
 polajkuje, poskakuje,
 svoju djecu dovikuje:
 »Djeco moja, lisičadi,
 da vam jedno čudo kažem,
 zet punicu kako zove:
 o punice, magarice,
 kaku si mi šcerku dala,
 svakom ime izviđala,
 svekru babu čičobradu,
 a meni jednu kopilanu,
 a svekrvi Durkobila,
 zaovicu naćera u banjicu.

(Emina Rupčić, 60. god.)

Šaljiva pjesma svojim tretmanom obuhvata i tjelesne nedostatke, ali veoma blago, bez uvrede. Tu su opštepoznate pjesme: »Svi kozari dojaviše/ a moj mali ne dojavi. . .«, i »Zaklinjah se, preklinjah se/ da ne pođem za malehna. . .«

Takve su i one lokalne, žepske šaljive pjesme u kojima se pjevač šali na račun pojedinih žepških i okolnih porodica ili djevojaka iz pojedinih žepških sela.

Od ostalih pjesama koje se pjevaju u Žepi zabilježili smo samo dvije u kojima je obrađena socijalna tema. Obje su kraće pjesme i uz to loše kazivane. Jedna govori o sirotinji iz Žepe koja svu svoju zaradu stiče splavarenjem na Drini. Druga pjesma je sa dobro poznatom temom: svi mladići su otišli u Ameriku za zaradom, pa mlade djevojke moraju da se udaju za starce i udovce.

Pjesme u kojima se spominje rat vrlo se rijetko pjevaju u Žepi. Zabilježili smo nekoliko kratkih i krnjih tekstova o ratu uopšte, o povlačenju za Solun i o frontu u Italiji.

Pjesme iz NOB-e popularne su kod mlađe generacije. To su opštepoznate pjesme iz istočne Bosne, vezane uglavnom za ratna sjećanja na Romaniju i krajeve oko Drine, kao i pjesme o Titu i Partiji.

U cjelini gledane i upoređene sa sličnim pjesmama ostalih krajeva Bosne i Hercegovine i oblasti van njenih granica, pjesme lirskog karaktera zabilježene u Žepi imaju mnogo manje specifičnog žepskog od epskih pjesama. Mnoge lirske pjesme, čije su nam varijante poznate iz ostalih krajeva, u Žepi danas egzistiraju samo u jednom krnjem obliku. Sa druge strane, što je posebno interesantno, značajan broj ljubavnih pjesama, balada i porodičnih pjesama čuvaju se i pjevaju na specijalnim sjedjeljkama, prilikom svadbi

do naših dana. Donekle u suprotnosti sa navedenim, one balade koje su se pjevale uz sam svadbeni ceremonijal («Soko leti preko Sarajeva», «Za neven za goru sunce zađe») zabilježene su u skraćenom obliku, u odnosu na njihove poznate potpune varijante, i, kao što smo kazali, one se više ne pjevaju uz svadbu, nego prilikom kovanja, uz »kopačku kajdu«.

Da bismo shvatili i objasnili stanje lirske pjesme u Žepi danas, moramo da se podsjetimo na još neke njene bitne osobine. Pravih radnih kopačkih pjesama u Žepi uopšte nema, a i ostale pjesme o radu i one koje se pjevaju uz rad veoma su često krnje. U svadbenim pjesmama, alko se posmatraju kao cjelina, sve više maha uzima prigodna improvizacija. Distih, zbog pogodnosti za prigodne improvizacije, postaje veoma popularan. Na obredne pjesme, a to se moglo i pretpostaviti, jer nisu zabilježene kod Muslimana ni u ostalim krajevima Bosne i Hercegovine, nismo naišli.

Svi ovi momenti navode na pretpostavku da žepska sredina uz epsku pjesmu nije istovremeno ni sa jednakim intenzitetom ni ranije njegovala i pjesmu lirskog karaktera, osim one, njoj najbliže, pjesme tipa pjesme — pripovijetke, kakve su balade, romanse i porodične pjesme. Tu treba tražiti i objašnjenje pojavi da mnoge ljubavne pjesme, sevdalinke, pjesme vezane za rad i svadbu — bilo da su importovane, bilo da su ih današnjem stanovništvu predali stariji stanovnici, — danas su, u suštini, poznate samo pojedincima pa one vremenom postaju krnje i nepotpune i počinju da se pjevaju i u prilikama uz koje se do tada nisu pjevale. Dakle, epska atmosfera sjedjeljki očuvala je do naših dana određeni broj dužih ljubavnih pjesama, dok su se slične ljubavne pjesme, primljene kao svadbene, vezane za svadbeni ceremonijal, počele da pjevaju u krnjem obliku i uz neku drugu prigodu.

NAPOMENE:

- 1 CVJETKO RIHTMAN, Narodna muzička tradicija, Glasnik Zemaljskog muzeja, 1964, sv. Etnologija, str. 238.
- 2 Isto, str. 238.
- 3 Uporedi — FAZM br. 53/572 — »Procivilila za gradom jabuka« (Jajce); H. DIZDAR, Sevdalinke, Sarajevo, 1944, str. 129, br. 173. — »Nasred sela jabuka zelena«.
- 4 Folklorni arhiv Zemaljskog muzeja (u daljem tekstu FAZM), br. 501/1023.
- 5 ANTON HANGI, Narodne pjesme iz Bosne, 1898. Originalni rukopis Matice Hrvatske pod br. 4. — »Materijal potječe iz Banjaluke i Bihaća«.
- 6 IVAN ZOVKO, MH, 24, sv. I, br. 232.
- 7 SAFETBEG BAŠAGIĆ-REDŽEPAŠIĆ, »Narodno cvijeće«, br. 25. (Rukopisna zbirka Odsjeka za duhovnu kulturu Etnografskog odjeljenja Zemaljskog muzeja).
- 8 HUŠAGA ČIŠIĆ, Narodne pjesme. Lirske, br. pjesme XI, Rukopisna zbirka Odsjeka za duhovnu kulturu Etnografskog odjeljenja Zemaljskog muzeja, Ms 19a.
- 9 MIODRAG A. VASILJEVIĆ, Narodne melodije iz Sandžaka. Beograd, 1953. SAN. Posebna izdanja, knjiga CCV, br. pjesme 89.
- 10 Bogoljub PETRANOVIĆ, Srpske narodne pjesme iz Bosne (ženske). Knjiga prva. U Sarajevu 1867, str. 330, a uvrštena u Antologiju dr Tvrtka Čubelića, u grupu balade pod naslovom »Jagluk dade pa na jastuk pade«. Lirske narodne pjesme. Zagreb, 1952.

- 11 FAZM, br. 3898. Naziv ove varijante iz Jablanice je »Kad Vilići seku udavašec«. I ovdje mladu, tek dovedenu, sin njene jetrve pita da li je ozebla i ona odmah potom umire, s tim što ruho poklanja onome kome su je doveli i malom dječaku koji ju je jedini srdačno dočekao. U pjesmi »Promrzla nevjesta« (Hrvatske narodne pjesme, knjiga deseta, sv. šesta. Zagreb, 1942, str. 67, br. pjesme 44) — ljubazne riječi promrzloj mladoj upućuje jetrva.
- 12 »Jagluk ću mu u ruho donijeti« — Hrvatske narodne pjesme, knjiga deseta, svezak šesti. Haremske pričalice i bunjevačke groktašice. Uredio dr Nikola ANDRIĆ, Zagreb, 1942, br. 28, str. 47/48.
- 13 »Banjaluko i širine tvoje«, FAZM, br. 1060/1584.
- 14 Vidi »Mati nevjernica« (iz Sinja) i varijantu »Opet to, ali drukčije« (iz Crne Gore), VUK, Srpske narodne pjesme. Knjiga prva. Prosveta, Beograd, 1953, str. 230, br. 303 i str. 233, br. 303b. I, o ovoj pjesmi vidi kod Maje BOSKOVIĆ-STULLI, Sižei narodnih bajki u hrvatskosrpskim epskim pjesmama. Narodna umjetnost, 1, 1962, str. 21.
- 15 FAZM, br. 115/634 (Cajniče), 1095/1619, 1094/1618 (Višegrad); MIODRAG VASILJEVIĆ, nav. djelo br. 327 (str. 270) i br. 387 (str. 313).
- 16 H. DIZDAR, Sevdalinke, str. 176/177, br. 260.
- 17 IVAN ZOVKO, MH 24, sv. II, br. 6.
- 18 FAZM — 115/634.
- 19 FAZM — 2826.
- 20 FAZM — 3802.
- 21 FAZM — 3442, 1604/1080, 2669.
- 22 FAZM — 1601/1077, 1602/1078.
- 23 — FAZM — 3204.
- 24 FAZM — 4983.
- 25 FAZM — 5052.
- 26 FAZM — 1596/1072.
- 27 FAZM — 1597/1073.
- 28 FAZM — 1599/1075.
- 29 FAZM — 1603/1078.
- 30 FAZM — 166.
- 31 FAZM — 1058/1582.
- 32 FAZM — 1598/1074.
- 33 FAZM — 1600/1076.
- 34 M. VASILJEVIĆ, nav. djelo, str. 295/6, br. 361.
- 35 VUK, Srpske narodne pjesme. Izdanje Prosveta, Beograd, 1953, str. 452, br. 598; Osim Vukovoj ova pjesma odgovara i pjesmi »Tuđa majka« — Narodne pjesme o 100-godišnjici kraljevstva hrvatskog, II, Lirske, Zagreb, 1926, br. 73, str. 83.
- 36 »Smrt Omera i Merime« — Tvrtko Čubelić, Lirske narodne pjesme, Zagreb, 1952, str. 238.
- 37 Dr D. NEDELJKOVIĆ, Problem etnološke metode i naše današnje usmeno narodno stvaralaštvo na temu »Smrt Omera i Merime«. Zbornik za narodni život i običaje. Knj. 40, Zagreb, 1962, str. 399.
- 38 FAZM — 8248, 1975. (Livno).
- 39 FAZM — 3706 (Prozor).
- 40 Zabilježene su i kratke porodične pjesme, koje govore o raznim momentima iz porodičnog života: o spremnosti mlade da u novome dvoru preuzme ulogu domaćice ranilice koja će ujutro sve da pospremi pa da onda probudi svekra i svekrvu, i o bojazni djevojke koga će zapasti da dere njeno ruho — ako bi to bio neko star: »Ja bih ruho poparala (ne bi l' platno bilo), ja bih sebi čemerila ne bi l' gorko bilo«.
- 41 Vidi FAZM — 2113 (Gornji Odžak), 3743 (Travnik), 1036/514 (Zenica), 545/1067 (Žepče); vidi i M. VASILJEVIĆ, nav. djelo, str. 316, br. 392.
- 42 O njenoj rasprostranjenosti vidi kod Vlade MILOSEVIĆA, Bosanske narodne pjesme III, Banjaluka, 1961, str. 11. Vidi i FAZM, 1932. (Sarajevo), 4990 (Sandžak), 3788 (Prozor), 3133 (Pljevlja). Vidi i M. VASILJEVIĆ, nav. djelo, str. 138, br. 158, str. 184, br. 214.
- 43 TVRTKO ČUBELIĆ, Lirske narodne pjesme. Zagreb, 1952, str. 122; FAZM 1306/784 (Bileća).
- 44 VUK, nav. djelo, str. 664, br. 800.

- 45 VUK, nav. djelo, br. 557, str. 425.
 46 CVJETKO RIHTMAN, Čičak Janja, narodni pjevač sa Kupresa. Bilten Instituta za proučavanje folklor, I, u Sarajevu, 1951, str. 35.
 47 Vidi i rad Radmile KAJMAKOVIC, Narodni običaji u Žepi, GZM, 1964, sv. Etnologija.
 48 FAZM — 1670. (Visoko), 3689 (Sarajevo).
 49 FAZM — 2460 (Pljevlja), 2462 (Pali), 4700 (Visoko).
 50 VUK, nav. djelo, str. 54, br. 88; FAZM — 1331/809 (Doboj), 2273 (Sokolac), 4817 (Srebrenica).
 51 Vidi FAZM — 1560/1036 (Stolac), 1562/1038 (Jeleč), 1563/1039 (Čajniče), 1564/1040 (Višegrad), 2811 (Pljevlja) itd.
 52 Tako, na primjer, svatovi pjevaju kad idu po djevojku, a i kada je vode momačkoj kući, ovu u Bosni i Hercegovini a i van njenih granica opštepoznatu pjesmu »Čuj, dragane, odo' za drugoga, za drugoga, za jarana tvoga« ... Zatim, kad mladu vode mladoženjinoj kući, a i u mladoženjinoj kući, pošto su je doveli: »Jadna majko, jadnu me rodila u jedno me selo udomila«.
 53 Mene majka leteći rodila,
 u papradi, čuvajuć' janjadi.
 Bijela vila meni baba bila,
 čelica me medom zadojila,
 čvela medom, a baba šećerom,
 meni trava zelen povoj dala.
 Uporedi: Alija NAMETAK, Mostarske muslimanske uspavanke. Zbornik za narodni život i običaje. Knjiga XXVII, sv. 2, Zagreb, 1932, str. 237, tekst br. 3.

ÜBER LYRISCHE VOLKSLIEDER IN ŽEPA

Das Dorf Zepa in Ostbosnien (vom Stadtgebiet von Rogatica 38 km in ONO — Richtung entfernt), stellt eine administrative und in gewisser Hinsicht geographische Einheit dar. Forschungsgruppen der ethnologischen Abteilung des Landesmuseums Bosniens und der Herzegowina haben Leben und Kultur der islamischen Bevölkerung in der Gegend von Zepa wiederholt untersucht. Die Forschungsergebnisse materieller und geistiger Kultur dieser Region sind bis auf wenige Ausnahmen in einer gesonderten Monographie im »Glasnik« des Landesmuseums, Ethnologie 1964, (Neue Serie, Bd. XIX) veröffentlicht worden. Im Rahmen der Monographie über Zepa ist auch die Arbeit über epische Volkstradition publiziert, und mit diesem Beitrag sind auch lyrische und sogenannte lyrisch — epische Volkslieder erfaßt worden. Wie in den übrigen erforschten Gegenden Bosniens und der Herzegowina so sind auch hier Liebeslieder am häufigsten vertreten. Neben den Balladen und Familienliedern bewahren sich Liebeslieder am meisten, pflegen und entwickeln sich anläßlich besonderer Zusammenkünfte und Hochzeiten. Verglichen mit den bekanntesten veröffentlichten Varianten sind die Lieder dieser Gruppe sowohl in dem was die Ausdrucksmöglichkeiten der Vortragenden anbetrifft, als auch in ihrer erreichten Form gelungener und einheitlicher als jene der zweiten Liedgruppe, die in Zepa gesungen werden und die in großer Zahl unvollständig sind, wenn wir sie mit entsprechenden bekannten Varianten vergleichen. Balladen als eine Art Liebeslieder nehmen jedenfalls eine Sonderstellung im Repertoire lyrischer Lieder von Vortragenden aus Zepa ein. Einst sind sie nach Aussagen der Bewohner von Zepa noch öfter gesungen worden und das im Kreistanz, zum Klang des Instruments Šargija, beim Zusammensitzen und anläßlich einer Hochzeit beim Essen. Einige von ihnen zeichnen sich durch einen einmaligen Inhalt aus. (Ballade von jungen Hussein). Einige Balladen, die beim Hochzeitszeremoniell gesungen wurden (z. B. »Der Falke fliegt über Sarajewo«, »Hinter der Ringelblume, hinter den Bergen ist die Sonne untergegangen«) sind in Kurzform aufgeschrieben worden und im Vergleich zu ihren bekannten vollständigen Varianten werden sie, wie wir bemerkt haben, nicht mehr bei der Hochzeit, sondern bei der Feldbestellung »im Hackrhythmus« gesungen. Richtige Arbeitslieder gibt es nicht. Lieder über die Arbeit und bei der Arbeit sind in der Tat Lieder, die inhaltlich an die Kornernte, die Mahd, das Spinnen, Kämmen von Wolle gebunden sind, Lieder also, in denen die gemeinsame Arbeit, die Bittfron hervorgehoben wird.

Das Distichon wird wegen seiner Eignung zu gelegentlicher Improvisation sehr populär. Auf rituelle Lieder sind wir nicht gestoßen. Offensichtlich ist: In der Umwelt von Žepa wurde neben dem epischen Liede auch früher nicht das Lied lyrischen Charakters gepflegt, weder gleichzeitig noch mit derselben Intensität, außer den ihr verwandten, Lieder vom Typ Lied — Erzählung, wie es Balladen, Romanzen und Familienlieder sind. Die epische Atmosphäre bei den Zusammenkünften hat bis heute eine bestimmte Anzahl längerer Liebeslieder bewahrt, während man ähnliche Liebeslieder, als Hochzeitslieder angewandt, an das Hochzeitszeremoniell gebunden, in unvollständiger Form auch zu anderen Gelegenheiten zu singen begann.